

nacionalnog ili internacionalnog opsega. Unatoč tome, dok na Zapadu teolozi, i pojedinačno i skupno, plivaju u novim vodama — što dublje, to opasnije! — na našim stranama, čini se, mnogi plivači tek se, krzmajući, pripremaju na skok: more hvale, a drže se obale. Nas dođuše biju drukčije vjetrine, ali to ipak ne bi trebalo usporevati teološko ronjenje.

Jedna od značajki Molarijeve knjige jest i u tome što je autor svojom novošću, izazovom i poletnošću pravi razbijač konzervativne usidrenosti i prividne sigurnosti u opetovanju već stotinu puta opetovanih ljudskih riječi. Svojim člancima donio je novo iskustvo stečeno na stazama života, a ne na izoliranom teološkom olimpu. Istina, s takvim smo radovima u predvorjima moderne teologije, ali je isto tako istina da se ne može ući u teološki »čardak« ako se prije nije ušlo na glavnu »kapiju«.

Iako se pisac ponavlja, osobito u onim najinteresantnijim tezama, jer se radi o istom predmetu pred različitim slušateljstvom, to ipak nimalo ne umanjuje čitalačko zanimanje, jer to čini uvijek u novom svjetlu i s novim teološkim naglaskom. Stil je vrlo elastičan i tečan, jezik razumljiv i pristupačan i širem općinstvu. Pisac je time pokazao da dobri teolozi ne pišu jedni drugima već svima, cijeloj Crkvi. Na taj je način i sam praktično ostvario ono za što se neumorno zalaže na svojim stranicama.

»POVIJEST KATOLIČKE CRKVE MEĐU HRVATIMA«

Dr. J. Buturac — Dr. A. Ivandića, Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima, izdalo Hrv. knjiž. društvo sv. Cirila i Metoda (Zagreb 1973), str. 380, 16. listova fotosa i 5 karata.

Slavko Kovačić

Autori ove knjige prihvatili su se neobično teška posla: sažeto i pristupačno, a ujedno znanstveno, prikazati cjelokupnu povijest Katoličke Crkve među Hrvatima. Najveća je poteškoća u tome, kako ističu u predgovoru, što je naša povijest, i crkvena i opća, do sada premalo istražena. Oni koju su slušali predavanja prof. Buturca na Bogoslovskom fakultetu u Zagrebu prije desetak godina sjećat će se, kako je on više puta naglašavao, da je nemoguće dati zadovoljavajuću sintezu naše domaće crkvene povijesti sve dotle, dok se ne napiše znatan broj monografija s toga područja. U posljednjem desetljeću napisano je više takvih monografija. Spomenimo samo Ostojićeve *Benediktince* i četiri knjige niza *Analecta Croatica christiana* Kršćanske sadašnjosti.

Uza sve to mnoga važna pitanja još uvijek su neistražena, a neka nisu obrađena prema zahtjevima suvremene povijesne znanosti, pa je spomenuta praznina i danas velika. Kako to onda, da se prof. Buturac zajedno sa svojim nasljednikom na katedri hrvatske crkvene povijesti dao na pisanje ove knjige? Bez sumnje potakla ih je na to neodgodiva potreba sintetičkog prikaza. pa koliko god — radi spomenutih razloga — bio zasad nesavršen. Sličan pokušaj profesora Draganovića i Buturca objavio je isti izdavač prije tri-desetak godina (K. Draganović — J. Buturac, *Povijest Crkve u Hrvatskoj*, Zagreb, 1944). Ako se usporedi sa sadašnjom, bila je to mnogo neuglednija knjiga (bez slikovnog priloga, na lošijem papiru, sa sitnijim tiskom, manjeg formata i više nego dvostruko manjeg opsega: 160. prema 380. str!). Novu knjigu osim likovnog priloga obogaćuje pet preglednih karata (Na četvrttoj se potkrala pogreška: između splitske nadbiskupije i šibenske biskupije granica je označena debljom crtom kao između dvije različite crkvene pokrajine!) kao i razni prilozima na kraju knjige (pregledi, popisi i kazala). Tekst je knjige proširen, posuverećen prema novijim rezultatima povijesne znanosti i obogaćen novim naslovima (kao nove dijelove spomenimo kratki uvod, po-

glavlje o kršćanstvu u Dalmaciji i Panoniji prije seobe Hrvata, više naslova o crkvenoj umjetnosti, itd.).

Društvo sv. Ćirila i Metoda poznato je kao izdavač knjiga za najšire slojeve naroda. Vjerojatno je zato od autora zahtijevalo sasvim jednostavno izlaganje bez svega onoga, što bi običnog čitatelja moglo smetati. Bit će to razlog, što se u knjizi sasvim rijetko navode izvori i literatura. Ovakva izdanja imaju svoje puno opravdanje, ali razumije se samo po sebi, da ostaje urgentna potreba potpunije i strogo znanstvenom metodom pisane povijesti Crkve među Hrvatima. Možda takav pothvat uz suradnju šireg kruga crkvenih i necrkvenih stručnjaka, koji se bave raznim područjima i razdobljima naše domaće crkvene povijesti, i ne bi bio sasvim nemoguć. Dotle, ako uzmemo u obzir sve što smo gore spomenuli, i s ovim djelom puno dobivamo i smijemo ga ocjeniti u najvećem dijelu uspjelim.

Međutim, kad kažemo, da je neka knjiga uspjela, ne znači da je bez ikakva prigovora. I ovdje smijemo, na svoj način, primijeniti onu narodnu: »Dobroj knjizi sto mana, a slaboj samo jedna.« Ni od najpriznatijih autora, kakvi su po našem mišljenju Buturac i Ivandija, ne možemo očekivati apsolutnu savršenost. Na nedostatke je potrebno upozoriti, ne da potcijenimo autore, nego da se pitanja bistre, a netočne tvrdnje ne prenose dalje. Ni najveći učenjak ne može sva pitanja proučiti do u sitnice. U mnogočemu se oslanja na druge pisce. Od njih preuzima razne tvrdnje, a ne može ih sve provjeriti na izvorima. A više očiju više vidi. Kad bi svaka nova knjiga i članak bili podvrgnuti svestranoj kritici s raznih strana, znanost bi napredovala većim koracima.

Najveća odlika ove knjige jest, po našem sudu, *nepristranost*. Ni iz čega što se u njoj iznosi ne može se dobiti protivni dojam. Oblik i način ovog izdanja (kratki popularno-znanstveni, a ne opširni strogo kritički prikaz) opravdava uzdržljivost u iznošenju negativnih pojava. Kad pisci neka poglavlja, dotično neke biskupije obrađuju opširnije, a druge sasvim sažeto, to je u prvom redu stoga, što sve nije jednako istraženo. Uz to je povijest sjevernih hrvatskih biskupija autorima bliža. Sami su je više istraživali, pa zato nije nikakvo čudo, što su povijest zagrebačke, bosansko-srijemske i senjsko-modruške iscrpnije obradili, nego povijest priobalnih biskupija (iznimka je starija povijest splitske nadbiskupije). Odviše je škroto obrađena, npr., povijest augustinaca. Na mjestu gdje se o njima posebno govori (str. 129) spomenute su samo tri njihove kuće u sjevernim stranama. Međutim oni su imali priličan broj kuća u priobalnom području. Njihova posebna redovnička pokrajina, svedena doduše na samih pet kuća u hvarskoj biskupiji, održala se sve do potkraj 18. st. Ali povijest augustinskog reda u nas još nitko nije temeljitije obrađivao i zato je i u ovoj knjizi sasvim nedostatno prikazana.

Pažljivo oko pronaći će u ovom djelu dosta netočnosti i pogrešnih tvrdnji, ali, uglavnom, ne bi se moglo reći, da se odnose na važnije stvari. — Kao prvi primjer služi nam netočna ubikacija starohrvatskih crkava u Solinu (str. 50). Na najvećem solinskom otoku nalazile su se crkve sv. Marije i sv. Stjepana, a crkva sv. Petra i Mojsija bila je nešto dalje odatle prema sjeveroistoku. Nije baš točno govoriti ni o delti *solinskog potoka*, jer se rijeka Jadro (prava *rijeka*, iako kratkog toka!) samo za čas razdvaja u više rukava, a u more uvire opet ujedinjena. Koliko je nama poznato, krunidbenom bazilikom smatra se crkva sv. Petra i Mojsija, a ne sv. Marije (str. 47). — U vezi s reformnim pokretom (str. 47) možemo primijetiti, da danas crkveni povjesničari naglašavaju razlikovanje »klinijevske« (monastičke) i »grgurovske« reforme. — O mjestu gdje se danas nalazi Višeslavova krstionica različito se tvrdi na str. 37. (da je u Zagrebu) i na str. 93. (da je u Splitu). — Sv. Arnir (Rajnerije) bio je pokopan u crkvi sv. Eufemije, a ne Eufemija (str. 86), a Toma arhiđakon, čini se, nije nagovorio Splićane, da knezove biraju baš uvijek iz grada Ankone, kako bi se dalo zaključiti na str. 87. — Na str. 201. tvrdi se: »Škola za odgoj budućih svećenika postoji u Splitu već u VIII. st. uz tamošnji kaptol, a ima jednoga do dva učitelja.« Smatramo da se o tome do 1200. g. možemo samo s više ili manje vjerojatnosti domišljati. (Splitski kaptol se prvi put spominje oko g. 1120.) — Nabrajajući talijanske gradove u kojima su se školovali splitski klerici (str. 202), autori ne spominju Loreto, gdje se baš najviše

njih školovalo. Loretskom kolegiju («Collegium Illyricum») autori posvećuju kratki odlomak na str. 182., ali ni godina osnutka ni godina ukidanja ne podudaraju se s onima koje navodi isusovac Josip Jurić, koji je to pitanje dosad najbolje proučio na izvorima. Prema njemu zavod je bio osnovan 1579. g., otvoren 1580, a zatvoren 1796. (kad je u taj kraj provalila francuska vojska!). Obnovljen je bio 1834., ali od tada je u njemu učilo malo Hrvata. Ovo nije zamjerka autorima, jer teza pok. Jurića nije objavljena, a u literaturi se nailazi na raznolike i često netočne podatke.

Za slugu Božjega Nikolu Bjankovića pisci kažu, da je u makarskoj biskupiji djelovao kao misionar (str. 204), a ne broje ga među makarske biskupe, nego prenose netočnu tvrdnju iz već spomenute knjige *Povijest Crkve u Hrvatskoj* objavljene 1944. g. (sa str. 111) o tobožnja tri biskupa Blaškovića. Međutim u kronotaksi (str. 349) naveden je gotovo ispravno »Nicolaus Blancovich 1696—1730«. Važno je napomenuti, da je Bjanković prije biskupskog imenovanja desetak godina upravljao makarskom i skradinskom biskupijom kao *apostolski vikar*, a kao misionar djelovao je već od sedamdesetih godina 17. st. u splitskoj nadbiskupiji.

Risanska biskupija nije ukinuta 1828. g. (str. 107) jer već davno prije postojala (u kronotaksi pri kraju knjige o njoj nema ni spomena!), a ni makarska, iako je bila ujedinjena sa splitskom. Makarska je ukinuta tek 1969. pa zato ni makarski kaptol do te godine nije se zvao zborni (str. 265), nego sustolni.

U vezi s glagoljašima uočavamo u knjizi više netočnosti. Tako g. 1688. nije bio tiskan glagoljski misal (što se tvrdi na str. 58), nego brevijar, a vrijeme izdanja prvog Propagandina glagoljskog misala previše je zaokruženo (str. 112). Piše »oko 1600«, a bilo je to tridesetak godina poslije (1631). Možda je previše rečeno na str. 58. da hrvatski glagoljaši početkom 16. st. u Veneciji »imaju« dvije svoje crkve, jer nije isto u nekim crkvama vršiti bogoslužje i »imati« ih. — Pija X., čini se, ne možemo ubrojiti među branitelje glagoljašice (str. 59), a u vrijeme Leona XIII. Sv. Kongregacija obreda odredila je da se smije glagoljati samo u onim crkvama za koje se može dokazati da se u njima bez prekida glagoljalo barem zadnjih 30 godina (a ne 50! kako stoji na str. 59). — O sjemeništu u Pribu autori na str. 203. slj. pišu prema Vučemilu (*Andeo Dalla Costa*..., str. 26. slj.), prenoseći neke netočnosti, koje je i Vučemilo preuzeo od drugih. Međutim ono što Vučemilo u bilj. 79. navodi kao program zadarskog glagoljaškog sjemeništa, oni na str. 204. zabunom iznose kao program sjemeništa u Pribu. Kad drugom zgodom (str. 264) opet govore o tom programu, iznose o njemu pouzdanije podatke. Na str. 263. netočna je godina ponovnog otvaranja tog sjemeništa (stoji 1848. umjesto 1854) kao i tvrdnja da je djelovalo do 1878, jer i sami kažu, da je zatvoreno 1879. Napomenimo da su neki klerici ostali ondje i poslije 1879. i tu završili već započete nauke, a katedra staroslavenskog jezika u zadarskoj bogosloviji osnovana je davno prije tih godina (već 1826). Sasvim je netočna rečenica: »Duhovnu pastvu u turskom dijelu splitske nadbiskupije vršili su uglavnom franjevci i pokoji glagoljaš.« Bilo je baš obratno! U turskom dijelu splitske nadbiskupije bile su pokrajine Poljica i Radobilja s vrlo brojnim glagoljaškim klerom (preko 60 svećenika!), te krajevi Cetina i Livno, gdje su u ono doba pastorizirala svega dva-tri franjevca pripadnika makarskog i ramskog samostana! — Iznenađuje tvrdnja, da je Karaman bio priredio staroslavensku gramatiku, koja da je ostala u rukopisu (str. 205). Možda je zabunom stavljeno Karamanovo ime umjesto Sovičeva. Sumnjiva je i tvrdnja, da franjevci u Dalmaciji »sve do danas« bliže župe poslužuju iz samostana (str. 156), jer to nije općenita pojava, a nekoć su biskupi strogo zahtijevali rezidiranje u svakoj pojedinoj župi. — Onome što su autori napisali o svećenicima vođama u borbi za oslobođenje od Turaka (str. 195) neka bude dopušteno nadodati, da se u tom istaklo i više poljičkih i radobiljskih glagoljaša, o kojima je malo pisano. — Odlomak o župama i župnicima autori počinju slijedećom rečenicom: »Župničku su službu u Bosni i makarskoj biskupiji vršili samo franjevci, a u Slavoniji uz franjevce u *svjetovni (dijecezanski) svećenici*, osobito u Podravini i Srijemu« (str. 155). Ukoliko je riječ o makarskoj biskupiji, autori se bez sumnje oslanjaju na Jurišićevo nedokazano stanovište (o čemu je bilo govora u CuS-u, br. 4, 1972). Ako izvještaji ad limina makarskog biskupa fra Bar-

tula Kačića izričito navode Podgoru, Brela i Zagvozd kao tri glagoljaške župe prema 14 franjevačkih (izvještaji iz g. 1626. objavio je Farlati, a ovi izvještaji nisu jedini izvor za to, iako su najvažniji!) — suvišna su sva domišljanja. — Na str. 162. nabrajaju se franjevački samostani i župe. Tu se navodi i Zaostrug »s pet župa u okolici«. Međutim, u okolici je bila samo jedna («Primorska»), a ostale su bile dosta daleko. — U posebnom odlomku o vjerskom životu katolika u Dalmaciji (str. 267) previše je prostora posvećeno pitanju tučnjave na proštenjima, a sasvim malo stvarnom vjerskom životu. — Možda nije sasvim točno bez ikakve rezerve Krk i susjedne otoke pribrajati Istri (str. 269—276). — Poslije 1918. g. kad su Talijani zauzeli Zadar, zadarskoj nadbiskupiji pripali su i otoci Cres, Lošinj i Lastovo, pa nije ostala ograničena na sam grad (str. 285). Autorima je to bez sumnje poznato, ali su se malo nejasno izrazili. Zadarskoj nadbiskupiji i inače, čini se, nije posvećeno dovoljno pažnje. — Na str. 191. govori se o počecima isusovačkog djelovanja u Dubrovniku g. 1559. i odmah nastavlja: »Kasnije su ovdje osnovali gimnaziju i preuzeli sjemenište.« Napominjemo, da su sjemenište preuzeli tek poslije drugog svjetskog rata. — Za šibenskog biskupa Stafilea kaže se na str. 204. da je obavio posvetu »dovršene crkve«, a ne piše koje. Možda je ispušteno prilikom slaganja u tiskari. Tiskarska je pogreška i vrijeme biskupovanja splitskog nadbiskupa Petra na str. 199., gdje kao početak mora stajati g. 1411., a ne 1421, jer inače ne bi bio prisustvovao koncilu u Konstanci, a isto tako i broj gradišćanskih Hrvata na str. 262. mogao bi biti 47718, a ne 37718. — Možemo spomenuti i to, da Ščavet nije sadržavao samo poslanice i evanđelja, kako to napominju pisci na str. 254. U njemu su se nalazili i neki drugi dijelovi mise, koje su bilo svećenik bilo pjevači i narod izvodili na hrvatskom jeziku.

Možda će se nekomu činiti čudno, što pisci suvremenu crkvenu povijest obrađuju u sasvim kratkom pregledu. Međutim, tomu se ne može prigovoriti, jer su nam suvremeni događaji toliko blizu, da ih jedva možemo promatrati s povijesnom objektivnošću. S druge strane, ova suvremena povijest velikoj većini čitatelja dobro je poznata, pa je dosta podsjetiti na neke datume, a nije nužno zalaziti u pojedinosti. U statističkom pregledu (str. 310—317) autori su uzeli u obzir i neke, ali ne sve, najnovije promjene (podaci su obrađeni prema knjizi *Vjerske zajednice u Jugoslaviji*, NIP »Binoza«, Zagreb, 1970). Tu primjećujemo, da u popisu družbi redovnica nema zajednice dubrovačkih franjevki (Dubrovnik—Danče).

Za kronotaksu na kraju knjige (str. 333—354) možda bi bilo bolje da su pojedine biskupije poredane alfabetskim redom. Inače je ovaj popis biskupa svih naših biskupija postojećih i ukinutih, po prvi put objavljen na jednom mjestu od velike važnosti za našu crkvenu povijest.

ŽIVOT

Vlado Lozić

Put
ljudi
zov

Ljubavlju osvajam svijet
u srcu ga nosim
— a nisam u njemu

Putujem
nešto me potiče

I sam sam
— sam sa svojom nutrinom...